

Emlékezés Grünwald Bélára (1839-1891), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Remembering Béla Grünwald (1839-1891), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Grünwald Béla 1839. december 2-án született a Hont vármegyei Szentantalon (ma: Szlovákia, Svätý Antol). Édesapja német nemzetiségű, a Bártfát alapító egyik tekintélyes cipszer (szász) polgári családból származott és a helyi Coburg-uradalom elmagyarosodott gazdatisztjeként tevékenykedett. Édesanyja Majovszky Johanna lengyel felmenőkkel rendelkező szlovák anyanyelvű breznóbányai kereskedő lánya volt. A jó anyagi helyzetben nevelkedő Grünwald Selmecebányán, Rimaszombatban, Rozsnyón és Miskolcon végezte iskoláit. A gimnáziumot 1858-ban fejezte be, majd jogi tanulmányokat folytatott Pesten és Bécsben. 1861-ben ügyvédi gyakorlatra ment és 1863-ban ügyvédi oklevelet szerzett. 1864-1865 során több nyugat-európai országban tett tanulmányutat. Ez alatt a heidelbergi és a berlini egyetemeket látogatta, illetve fél évet töltött Párizsban, továbbá megfordult Belgiumban is. 1865-ben tért vissza szülei beszercebányai otthonába. A felső-magyarországi vegyes etnikumú, felekezeti szempontból is változatos képet mutató világot belülről ismerő, európai műveltségű fiatalember előtt ígéretes jövő állt. Az osztrák-magyar kiegyezést követően politikai pályára lépett. 1867-től Zólyom vármegye főjegyzője, majd 1871-től 1878-ig alispánja lett. Felkészültsége, világlátottsága és ambíciói megakadályozták, hogy a korabeli vidéki társasági lét kielégítse vágyait. Elkezdett újságcikkeket írni helyi és országos lapokba. A hazai „elmaradottságot” a Nyugat-Európában tapasztalt fejlettebb viszonyokkal vetette össze. Ostorozta a vármegyét, melyet korhadt és elavult intézménynek látott. A későbbiekben közigazgatási szakemberként, politikusként, illetve történészként több könyvet, röpiratot, tanulmányt és publicisztikát szentelt az őt foglalkoztató kérdéseknek, gyakorta programszerű megoldásokat fölvázolva. Országos ismertsége előtt már baráti kapcsolatba került Ipolyi Arnoldddal, Beszercebánya akkori tudós katolikus püspökével.

A megyei közigazgatásban eltöltött időszakában tette közzé a nemzetiségi kérdés és a közigazgatás aktuális problémáival foglalkozó első jelentős írását. Az 1874-ben megjelent *Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség* című művének egyik vezérgondolata a vármegyei autonómia korlátozása és a központi kormányzervek hatáskörének növelése, azaz a centralizáció volt: „Az állami közigazgatás kezelésére hivatott közegek választását nem szabad a megyékre bízni, hanem ezen jogot az állam kormányára kell ruházni.” A municipalisták és a centralisták vitájában azzal képviselt új álláspontot, hogy a centralizáció szükségességét a nemzetiségi szeparatizmus növekvő veszélyével indokolta: „A magyar állam decompositiója gyorsan halad előre. Ha e végzetes processust még fel akarjuk tartóztatni, tennünk kell késedelem nélkül s a közigazgatási szervezetet meg kell változtatnunk s az ország viszonyaihoz és szükségleteihez alkalmaznunk” Minderre azért van szükség, mert „[a] magyar államban vannak elemek, melyek az államot negálják, melyek az államon kívül eső súlypontok felé gravitálnak, melyek felhasználnak minden eszközt, hogy a magyar állameszme hatalmát gyöngítsék s ez által az állam szétbomlását előidézzék.” E jelenség pedig nem más, mint a nemzetiségi egyenjogúság elvének hangoztatásával megjelenő újfajta veszély: „A nemzetiségi egyenjogúság elve [...] csak a nemzeti antagonizmus szellemét terjeszti, és sohasem lehet valamely nemzetiségi törekvés végpontja, s azért a nemzetiségi egyenjogúság kimondása csak egy új és criticusabb stádiuma a nemzetiségi törekvéseknek, melyekkel szemben, saját fenntartásunk érdekében a legnagyobb összetartásra lesz szükségünk, hogy fokozott erővel, tervszerűleg és következetesen használjuk fel az állam nagy eszközeit.” A teendő ebben a helyzetben a „magyar faj [magyar nemzet – Sz. J.] supremáciájá”-nak biztosítása, aminek nélkülözhetetlen eszköze a központi kormányhatalom megerősítése: „Magyarországban oly közigazgatási organismusra van szükség, melylyel az ál-

lam consolidációjára irányzott egységes, nagy szabású, tervszerű működés lehetséges.” Véleménye szerint a polgárosodást, az erős magyar polgári középosztályt a centralizált, szilárd magyar nemzetállam felülről irányítva teremtheti meg. Ám a liberalizmus és nacionalizmus ellentétében az utóbbit részesítette előnyben. Művét a szabadelvűség és az állami centralizáció viszonyáról a következő kijelentéssel zárja: „[A] jövő nemzedék jobban fogja magasztalni politikai bölcsességünket, ha egy compact, erős magyar államot fog tőlünk örökölni, néhány, nekünk szabadelvűnek látszó intézmény nélkül, mintha szabadelvűségünk hírét hagyjuk rá – a magyar állam nélkül.” Grünwald és kortársainak jelentős része a dualizmus korszakának elején az egyértelműen erős, egységes, centralizált nemzetállam megteremtésében gondolkodott.

Az állam- és közigazgatás szervezésének elemzésekor párhuzamosan megjelenik a nemzeti, illetve nemzetiségi meghatározottság problémaköre és a modern állam megteremtésének az igénye. A rendi-feudális állam intézményrendszerével szemben a polgári közigazgatás kialakítása égető kérdéssé vált. Államkoncepciójában a francia minta meghatározó szerepet töltött be, ahol az államra, mint a nemzet „egyéniességének” a kifejeződésére tekintettek. E mellett szembesült a nyugati államszervezési megoldások ideáival, s ezek együttesen eredményezték koncepciójában a soknemzetiségű viszonyok közötti francia mintájú nemzetállamiság és a német jogállamiság (Rechtsstaat) egyidejű érvényre juttatásának az igényét. A „nemzeti állam” mellett a Magyarországon ekkoriban formálódó „jogi állam” koncepciója volt nagy hatással szemléletmódjának formálódására.

Két évvel később, 1876-ban jelent meg *Közigazgatásunk és a szabadság* című műve, mely felfogható a kiegyezés utáni „önálló magyar állam” és benne a „közigazgatási organismus” újragondolását megfogalmazó programadó munkának. Könyvében Otto Bähr német jogtudós gondolatait idézi, aki szerint „[a] törvénynek és a jognak csak ott lehet jelentősége és hatalma, ahol megvalósításánál bírói ítélet áll rendelkezésre.” – majd saját nézeteit kifejtve így folytatja: „Ellenben ott, ahol ez az elv még nem jutott uralomra, ahol nemcsak a végrehajtó hatalom akadályozza e fontos elv meghonosítását, hanem a törvényhozás, de sőt maguk a liberális elemek sem követelték e magasztos elv megvalósítását s az e célra szükséges intézmények életbeléptetését, ott csakugyan a rendőri állam uralkodik még, nemcsak külsőleg, hanem ami még szomorúbb, bensőleg a nemzet szellemében és erkölceiben.” Érdemes idézni a jelszóként is felfogható kijelentését: „A magyar állam legyen jogállam.” – ahol „[s]ajátszerű varázserő rejlik a jog és törvény uralmában, mely tiszteletre kényszeríti még azt is, akit sujt s az oly állam, mely megvalósítja a jog és törvény uralmát, szükségképp az állampolgárok tiszteletének és ragaszkodásának tárgya. [...] De a jog és törvény megsértése, a hatóságok önkénye az egyessel szemben, elkészerít és elidegenít s az állam polgárai nem érzik magukat jól oly államban, melyben a jogbiztonság hiányzik, melyben a hatóságok nem a jog és törvény őrei, hanem megsértői, s a jogsérelmeknek nincs biztos orvoslása.” A korabeli magyar közjogi viszonyok között a jogállamiság kiterjesztésének konkrét törvényi megalapozásaként említi a személyes szabadság megteremtését garantáló közigazgatási bíraskodás létrehozását: „[N]e engedjük, hogy a különböző [...] hatóságok maguk s kivált a miniszterium legyen közigazgatási bíróság, hanem gondoskodjunk arról, hogy más szabad államok példájára egy független fórum ítéljen a hatóságok intézkedéseinek törvényes vagy törvénytelen volta felett. A közigazgatási bíraskodásnak a kormánytól való elvonása nem fogja megfosztani lényeges funkciójától, nem fogja csökkenteni befolyását és hatalmát. Sőt ellenkezőleg a sok apró-cseprő ügy elvonása a kormány hatásköréből, csak képelesebbé teheti lényeges és nagy feladatainak érvényesítésére.” Grünwald gyakorló politikusként, parlamenti képviselőként aktívan támogatta a közigazgatási bíraskodás ügyét, annak hazai bevezetését.

Némileg kakuktkotjásnak tűnik az 1876-ban a *Budapesti Szemlé*ben két részben közzétett „A társadalom” című terjedelmes tanulmánya, melyben Lorenz von Stein *Begriff der Gesellschaft und soziale Geschichte der französischen Revolution* (1830) című műve kapcsán fog-

lalkozik az állam- és társadalombölcselet néhány meghatározó alapfogalmával és azok összefüggéseivel. Kijelenti, hogy a társadalom fogalmának megalapozása nélkül nem lehet az államtudományokat, a jogbölcseletet, a jogtörténetet tudományosan tárgyalni. Fő megállapítása szerint a társadalom az államtól teljesen különböző, saját törvényszerűségekkel rendelkező organizmus: „Az emberi élet organicus egysége, mely a javak felosztásán alapszik, melyet a munka organismusa szabályoz, a szükségletek rendszere mozgat s a család bizonyos nemzedékekhez tartósan köt: a társadalom.” Fogalom meghatározásának értelmét az állam lényegének kifejtésekor tisztázza. A korszak organikus szemléletmódját magáévá téve vallja, hogy „az állam, mint önálló személyiség” azaz „organismus”, ahol „[a]z állam testét az egyes emberek alkotják, a kiket közös tudattal s cselekvéssel bíró egységgé foglal egybe.” – majd később így folytatja: „[A]z állam a legmagasabb személyiség, mely a legnagyobb fejlődésre van hivatva s erre nagy erejével a legnagyobb képességgel is bír.”

Különbséget téve a társadalom, illetve az állam alapelve között, az emberi közösségek életének meghatározó elemeként említi az állam és a társadalom között folyó állandó küzdelmet, amely nem más, mint a személyi és természeti tényezők között folyó szükségképpen sajátos megjelenési formája. A küzdelem tárgya az államhatalom birtoklása. A hatalmat gyakorló társadalmi osztály „az alkotmányban és a kormányzatban szervezi és biztosítja uralmát az állam fölött.” Részletesen foglalkozik továbbá a társadalom, a szabadság és az állami rend kapcsolataival, viszonyrendszerével, a reform és a politikai forradalom társadalomra és államra gyakorolt hatásával, valamint a korszakot foglalkoztató „communisticus” és „socialisticus” elméletek ezekre vonatkozó egyes megállapításaival. Mindez nem lehet véletlen a Párizsi Kommün után néhány évvel. Így nem meglepő, hogy megemlíti a „sociális democratia elvét”, mint társadalmi eszmét, melynek jelentése „az alkotmányra nézve az általános szavazatjog, a kormányzatra nézve a munkás osztály társadalmi függésének megszüntetése.” – majd kijelenti: „A sociális demokratiában tehát az alkotmány a demokratikus, a közigazgatás a sociális elem.”

Végül az önkormányzat lényegéről, jelentőségéről, az állam és társadalom viszonyrendszerében értelmezett szerepéről szólva kijelenti, hogy a politikai irodalmunkban kevésbé tárgyalt és a jövő szempontjából fontossá váló fogalmi kidolgozása elengedhetetlen. A társadalom tudományos vizsgálata pedig nélkülözhetetlenül fontos a korabeli Magyarországon, különösen a sokat vitatott politikai kérdéssé vált önkormányzat „mélyebb felfogásához”.

Az országos politikai közéletbe való belépésének évében, 1878-ban jelent meg *A Felvidék* című nagy feltűnést kiváltó írása, rámutatva a pánszlávizmus Felső-Magyarországot fenyegető hatására. Százoldalas politikai röpiratában az „egy politikai nemzet” deáki és eötvösi toleráns koncepciójával szemben a legfontosabb nemzetpolitikai célként az etnikai magyarság belső expanzióját szolgáló egységes magyar nemzeti állam létrehozását szorgalmazta: „A mi missiónk – írta – nem az, hogy hódítsunk, terjeszkedjünk az országon kívül. [...] A mi missiónk az ország határain belül van s abban áll, hogy töltsük be ezt az államot legvégső határáig, foglaljuk el azt az állást, melyet elfoglalni számunk, vagyoni, erkölcsi és szellemi túlsúlyunk, történelmi jelentőségünknel fogva elfoglalni jogosítva vagyunk; hassuk át az egész országot a magyar nemzeti szellemmel; a magunk s az emberiség érdekében emeljük magunkhoz s nemesítsük meg az országban lakó idegen s elmaradt népfajokat. [...] A magyar nemzet missiója s legmagasabb célja: fenntartani magát uralkodó elemként az önálló magyar államban.”

Az alapvetően nacionalista 19. századi Európában a hatályos nemzetiségi törvény széles jogokat biztosított az akkori Magyarország különböző etnikumainak, ami kiváltotta a magyarosítást szorgalmazó, az ország egységét a nemzetiségi törekvésektől féltő politikusok rosszallását. A „kultúrförlény-gondolata” Grünwaldon kívül Beksics Gusztáv, Apponyi Albert vagy éppen Rákosi Jenő írásaiban is egyaránt tetten érhető. Grünwald úgy ítélte meg, hogy a nemzetiségi politikának az asszimilációt kell céloznia. A nemzetiségeket minél erősebben Magyarországhoz kívánta kötni, ugyanakkor határozottan elutasította az erőszakos módszereket. Alkalmanként

harcos szemléletében a nemzetiségi kérdés kezelése a magyar nemzet fennmaradásáért folytatott küzdelemmé transzformálódott. A nemzetiségeknek nyújtott valamennyi engedményt a magyarság pozícióinak gyengítéseként értékelte, s ezért élesen bírálta Deák Ferenc és Eötvös József liberalizmusát.

Alispánként tett kezdeményezéseire a vármegyei közgyűlés felirattal fordult a kormányhoz. A beadvány indítványozta, hogy a szlovákság 1863-ban alakult kulturális egyesületét, a Matica Slovenskát oszlassák fel, és a zínóváraljai, a túrócszentmártoni és a nagyrócei szlovák tantervű gimnáziumokat pedig zárják be. A legfőbb vád mindkét esetben a (magyar) hazafias szellem hiánya és az Oroszországból szított pánszláv összetartozás eszméjének terjesztése volt. A magyarság történeti túlsúlya, nemzeti vezető szerepe a felső-magyarországi szlovák régióban is magától értetődőnek számított. A korabeli magyar nacionalista közvélemény nyomására a kormány az indítványt elfogadta és a követeléseket teljesítette. Mindez országos hírnevet szerzett az ekkor 35 éves jogásznak.

Művében fölvezetett programjának kifejtése során a szlovákságot és vezetőit Grünwald alkalmanként lekicsinylő, lebecsülő jelzőkkel illette, melyre a válasz nem maradhatott el. Szlovák részről Michal Mudroň – az 1861-es túrócszentmártoni memorandum autonómia-programjának egyik kidolgozója és azt képviselő szlovák vezető politikus – *Felelet* című válaszában reflektált a legrészletesebben Grünwald nézeteire. Bírálta a szlovák kulturális intézmények bezárását, és a nemzetiségek kulturális autonómiájának tiszteletben tartására szólította fel a magyar döntéshozókat. A „grünwaldizmus” címkéje ekkoriban vált a totális, etnikai magyarosítás jelképévé. Így nem véletlen, hogy a szlovák történeti irodalomban Grünwald diabolikus figurává, sőt szörnyeteggé lett.

Növekvő ismertsége, valamint a megyei közállapotokkal szembeni ellenérzése arra indította, hogy az országos politikában vegyen részt. Fővárosi és helyi támogatókat találva tervét valóra váltotta. 1878 júniusában kormánypárti, vagyis szabadelvű programmal megválasztották a szliácsi kerület országgyűlési képviselőjévé. Nem sokkal később, 1880 elején kilépett a pártból és az Apponyi-féle 67-es, ún. mérsékelt ellenzékhez csatlakozott, melyben olyan jelentős személyek tevékenykedtek, mint Acsádi Ignác, Szilágyi Dezső és Pulszky Ferenc. 1885-ben Császká György püspökkel együtt részt vett a Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület megalakításában, mely az érzelmi-politikai magyarosítás programjáért szállt síkra. Sokak szerint ez is a további asszimiláció eszközeként szolgált. 1886-ban visszalépett a kormánypártba. Belügyminiszter szeretett volna lenni, de csak a jelöltségig jutott. 1887-ben Tisza Kálmán báró Orczy Bélát nevezte ki helyette. Mindezt rezignáltan vette tudomásul és a politikának egyre inkább hátat fordítva történetírással kezdett foglalkozni. A parlament tagjaként mindvégig a szliácsi kerületet képviselte. Tagja volt a közigazgatási bizottságnak és a delegációnak. A parlamentben Grünwald mániákusan képviselte eszméit az egységes és erős magyar államról, a közigazgatás modernizálásáról és a nyelvi-kulturális asszimilációról. Elgondolásait ugyanakkor kevésbé tudta tettekre váltani. A korabeli Magyarországon a politikai törekvések és ambíciók elérésének zálogát látta a nemesi cím elérésében. Ennek érdekében a polgári származású Grünwald az uralkodóhoz folyamodott. Egykori ősei érdemeire és szász nemességére tekintettel Ferenc Józseftől 1889. április 22-én megkapta az áhított címet.

Parlamenti képviselőségének idejére esik a hazai közigazgatás minden lényeges területére kiterjedő hatalmas joganyagot magyarozó jelleggel bemutató *A törvényhatósági közigazgatás kézikönyve* című munkája. Az 1880-as évtizedben több kiadást megért, később Ráth Mór kiadásában közzétett vaskos kötetekben a fennálló közigazgatási törvényeket és rendeleteket gyűjtötte össze, szem előtt tartva a közigazgatási tisztviselők gyakorlati szükségleteit. Legfőbb célja, hogy „a törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó jogszabályok kimerítő rendszeres gyűjteményét” alkossa meg. E vállalkozása mögött is felsejlik az állam nemzetegyesítő, valamint civilizatórikus szerepének a hirdetése, melynek fontos eleme a törvényhatósági közigazgatás egységes elvek szerinti működése.

Ugyancsak erre az időszakra esik Kossuth Lajossal polemizáló röpirata, melyben ismételten a megyerendszer aktuális kérdéseivel foglalkozik. Az 1885-ben közzétett *Kossuth és a megye: Válasz Kossuth Lajosnak* című művében a központi hatalom (centralizáció) és az önkormányzat összetett viszonyára vonatkozóan megállapítja: „Egészséges államban az államélet minden organuma erős s erősnek kell lennie; mert a mint bármelyik gyengül, erejét veszti az egész organizmus. [...] Erős állam, erős kormány, erős önkormányzat, ez az egészséges állapot. Az egészségtelen állapot ott kezdődik, a hol a kormány azt hiszi, hogy erős csak az önkormányzat gyengítésével lehet, vagy a hol az önkormányzat tényezői azt hiszik, hogy erős önkormányzat csak az állam gyengítésével lehetséges s mind a kettő többet követel, mint a mennyi természeténél fogva megilleti.” Álláspontja szerint „[a] helyesen szervezett államban minden feladatnak megvan a maga organuma. Az állam nem nélkülözheti a helyi önkormányzat tevékenységét, de ez utóbbi sem képes pótolni a nagy nemzeti célok megvalósítására hivatott állami tevékenységet.” Írásában szó esik a jog uralmáról, illetve a „jogi államról is. Kijelenti, hogy „[a] hol nincs független juriszdikció a közjog terén, ott a törvény és jog nem uralkodik, a hol pedig a törvény és jog uralma nincs biztosítva, ott nincs egyéni szabadság.” A cél pedig az hogy „[a] magyar államot nemzeti és jogi állammá akarjuk átalakítani, hogy méltó helyet foglalhasson el az európai szabad államok között.”

Történetírói tevékenységének első jelentős alkotása 1888-ban jelent meg *A régi Magyarország* címmel. A 18. századi Magyarországról szóló – a szatmári békekötéssel kezdődő és a reformkor kezdetéig tartó korszakot átfogó jelleggel bemutató – kötetét az utókor nem tekinti professzionális történeti szakmunkának, inkább egyfajta történelmi-politikai esszének. Művében saját kora problémáinak gyökerét a 18. században keresi, mivel felfogása szerint ez tekinthető a nemzeti hanyatlás időszakának. E korszakban nem lát egyebet, mint süllyedést és „elnemzetietlenedést” a közéletben, a politikában, de az irodalomban is. A nemzetet (országot) az idegen uralkodóház, az önálló állami élet hiánya, az örökös tartományok és Magyarország között fennálló viszony, a rendi alkotmány természete és az ország kedvezőtlen gazdasági-társadalmi állapota, valamint az erős magyar polgárság hiánya juttatta ebbe a helyzetbe. Leginkább a rendi alkotmány idejétmúlt viszonyait kárhoztatja, mely az uralkodóval szembeni ellenállás oltárán feláldozta az állami és nemzeti érdekeket. A nemesség az alkotmány értékét egyedül abban látta, hogy kivonja magát a közterhek viselése alól. Ez az alkotmányos rend képtelenné vált a nemzet érdekeinek érvényre juttatására, mivel elvesztette nemzeti tartalmát. A nemesség minden szempontból felelőtlen, érdemtelenül élvezte a privilégiumait, és az „elnemzetietlenedés” is elsősorban az ő számlájukra írható. Álláspontja szerint általános tespedés, a rendi jogrend fönntartása, valamint a Werbőczy-féle hagyományokhoz való görcsös ragaszkodás jellemzi a kort. Könyvével a nemesség soraiban természetesen nem aratott osztatlan sikert. A velük szembeni legfőbb kritikája a nemzetállam ügyének elhanyagolása volt, melyre megoldásként ismételten a polgári fejlődést szolgáló központosítást javasolta. Munkájában vezérfonalként húzódik végig a vármegye szerepében és működésében bekövetkezett változások éles kritikája. A rendi viszonyok között a közigazgatás legfőbb eszméje – véleménye szerint – nem az állam minden polgára jólétének, szabadságának, művelődésének az előmozdítása, hanem kizárólag a nemesség pozícióinak a védelme, a status quo megőrzése volt.

A kötet megjelenése jelentős visszhangot váltott ki. A kritikai észrevételeket megfogalmazók közül Mocsáry Lajos *A régi magyar nemes* (Alcíme: Észrevételek Grünwald Béla „A régi Magyarország” című munkájára) könyvére érdemes utalni, amely három és félszáz oldalban foglalkozik a pályatárs művével. A kortárs méltató recenziók közül pedig Pulszky Ágostnak a *Budapesti Szemlé*ben közölt írását kell kiemelni, melyben Grünwald munkájáról megállapítja, hogy azzal méltán sorakozik „a jelesebb német, francia és angol történetírók” közé. A legnagyobb szakmai elismerést ugyanakkor a hazai tudós társaságtól kapta. 1888. május 4-én – Hajnik Imre javaslatára – a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjainak sorába választotta. Gróf Széchenyi Istvánról szóló székkfoglaló előadása 1889. október 14-én hangzott el. Grünwald

a legnagyobb magyar életművét tekintette *A régi Magyarországnak* bemutatott nemzeti süllyedés korszakát követő emelkedés időszaka legjelentősebb és egyben legmeghatározóbb szellemi teljesítményének. Így nem véletlen, hogy az akadémiai székfoglalót követően *Az új Magyarország: Gróf Széchenyi István* címmel 1890-ben terjedelmes könyvet tett közzé. Eredeti szándéka, azaz a magyar reformkor, az új Magyarország és a nemzet felemelkedését bemutató munka helyett életének utolsó jelentős alkotásában Széchenyi jellemével, személyiségével és lelki életével foglalkozott. Művében a korszak elismert német pszichiáterének (Richard von Krafft-Ebing) tanait felhasználva elemezte Széchenyi lelkialkatát, mely nagyban befolyásolta tevékenységét, történelmi jelentőségűvé váló tetteit. Könyvében nagy terjedelemben hivatkozza Széchenyi naplóját, illetve idézi műveit. Kommentárjai leginkább saját személyes vívódásait, politikai töprengéseit tükrözik. Várakozásaival szemben ugyanakkor e munkájával nem aratott elismerést, sőt a hazai irodalmi és tudományos közvélemény teljes mértékben elutasító volt a könyvével.

Grünwald 1878-tól 1891-ben bekövetkezett halálig parlamenti képviselőként tevékenykedett. Életének ez az időszaka politikai szempontból zólyomi korszakával ellentétben teljes kudarcnak tekinthető. Legfontosabb elképzelései, törekvései közül jóformán semmit sem tudott a parlamenttel elfogadtatni, hiába örvendett országos hírnévnek. A kilencvenes évek elejére politikailag teljesen elszigetelődött, történetírói munkáit nem ismerte el a „hivatalos” történetírói közösség. Magánéleti gondjai mellett egészsége is megrendült. *A régi Magyarország* folytatásának írása közben bukkant rá Széchenyi István akkor még kiadatlan naplójára. Az ország sorsa miatt érzett aggodalmából fakadóan öngyilkosságot elkövető gróf magányosságában Grünwald magára ismert. Önmagával meghasonlottan 1891. május 4-én – 52 évesen – Franciaországban Courbevoiban, a Szajna parton föbe lőtte magát. A Montmartre temetőjében helyezték örök nyugalomra. Sírjára Apponyi Albert búcsúmondata került: „Itt nyugszik Grünwald Béla, a magyar állameszme törhetetlen apostola.”

A tudós testületben Láng Lajos 1894. október 29. tartott fölötte emlékbeszédet. Akadémikus társa megemlékezését a következő érdemi megállapítással zárja: „Grünwald nem volt tudós, ő publicista volt a szó nemesebb értelmében. Egy eszme töltötte el a lelkét az vonult végig egész munkásságán, még csak fényes elméje el nem borult. A megerősödésben látta ő hazája haladásának, nemzete megerősödésének legfőbb akadályát, s amidőn ő így a nemzeti eszme erősítését nem a közjogi téren, hanem saját belviszonyaink alakításában keresi, ugyanazon a nyomon halad Széchenyivel és Eötvössel, kik szintén itt keresték hazájuk virulásának és fajuk kifejlésének alapjait. [...] Grünwald érdemének mérvét egyedül az nyújthatja, mennyiben szolgál tényleg az az eszme, melynek úgyszólván egész életét szentelte, a nemzeti fejlődés ügyének. A kik a közigazgatás államosítását jelentéktelen vagy éppen elhibázott lépésnek tartják, hallgatag lehetnek el sírja mellett: de a kik ez eszmében a magyar állam és a magyar nemzetiség erősödésének és további fejlődésének hatalmas biztosítékát látják, azok meghatva fognak meghajolni emléke előtt, mert ez eszme terjesztésében és diadalra juttatásában senkinek sincs az övéhez hasonló osztályrésze.”

Grünwald Béla főbb művei

Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség. Ráth Mór, Budapest, 1874., 1876².; *Közigazgatásunk és a szabadság.* Ráth Mór, Budapest, 1876.; A társadalom. (I-II.) *Budapesti Szemle*, 10. köt. (1876) 19. sz. 51-79. o.; 10. köt. (1876) 20. sz. 287-316. o.; *A Felvidék. Politikai tanulmány.* Ráth Mór, Budapest, 1878. (Attraktor Könyvkiadó Kft., Máriabesnyő – Gödöllő, 2009.); *A Felvidék. Grünwald Béla és Michal Mudroň vitairatai.* (Romsics Ignác és Roman Holec utószavával) Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2011.; *A törvényhatósági közigazgatás kézikönyve.* I-III. köt. (Összeállította: Grünwald Béla) Magyar Királyi Allamnyomda, Budapest, 1880.; 2. bővített és javított kiadás: I-V. köt. Ráth Mór, Budapest, 1884-85.; 3. bővített és javított kiadás: I-

IV. köt. Ráth Mór, Budapest, 1889.; *Kossuth és a megye. Válasz Kossuth Lajosnak.* Ráth Mór, Budapest, 1885., 1891²; *A régi Magyarország. 1711-1825.* Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1888. (Franklin-Társulat, Budapest, 1910.; Osiris Kiadó, Budapest, 2001.); *Az új Magyarország. Gróf Széchenyi István.* Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1890.; Zólyom megye. In: *Megyei monográfiák. Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota a XIX. század végén.* (Szerk.: Kőrösi József) I. köt. Magyar Tudományos Akadémia Nemzetgazdasági és Statisztikai Bizottsága, Budapest, 1891. 1-31. o.

Felhasznált irodalom

Mudroň Mihály: *A Felvidék. Felelet Grünwald Béla hasonnevű politikai tanulmányára.* Kaminek Rezső, Pozsony, 1878. (2. javított kiadás: Stamfel Károly, Pozsony, 1878.); *Új Országgyűlési Almanach 1887-1892. Rövid életrajzi adatoka főrendiház és a képviselőház tagjairól.* (Szerk.: Sturm Albert) Ifjabb Nagel Ottó bizománya, Budapest, 1888. 213. o.; Pulszky Ágost: *A régi Magyarország 1711-1825.* (Ismertetés) *Budapesti Szemle*, LIV. köt. (1888) 136. sz. 128-134. o.; Mocsáry Lajos: *A régi magyar nemes. Észrevételek Grünwald Béla „A régi Magyarország” című munkájára.* Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1889. (Újból megjelent: Nemzeti Örökség Kiadó, Budapest, 2022.); Sz. S. [Szilágyi Sándor]: Grünwald Béla (nekrológ). *Századok. A Magyar Történelmi Társulat Közlönye.* 1891. évi folyam. (XXV. évfolyam.) Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1891. 499. o.; Grünwald Béla. (Nekrológok a M. T. Akadémia elhunyt tagjairól. X.) *Akadémiai Értesítő*, III. köt. (1892) 1. füz. 28-33. o.; Láng Lajos: *Emlékbeszéd Grünwald Béla lev. tagról.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1895.; Pethő Sándor: Grünwald Béla. In: Pethő Sándor: *Politikai arcképek. Az új Magyarország vezéregyéniségei.* „Élet” Irodalmi és Nyomda Részvény-társaság, Budapest, 1911. 31-40. o.; Sp. [Krenner Miklós]: Egy magyar szabadelvű centenáriuma. Grünwald Béla életpályája. *Független Újság*, 7. évf. (1940. január 19.) 2. sz. 3. o.; Barabás Tibor: *Az európai szellem magyar úttörői.* Szociáldemokrata Párt, Budapest, 1942. 48-52. o.; *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-1973.* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1975. 93-94. o.; Pók Attila: Állameszme – álomeszme. Grünwald Béla útja. *História*, IV. évf. (1982) 4-5. sz. 13-14. o.; Radó Péter: Nemzettudat és közigazgatás összefüggése Grünwald Béla publicisztikájában. *Jogtudományi Közlöny*, XXXVII. évf. (1982) 9. sz. 728-735. o.; Lackó Mihály: Grünwald Béla: Az új Magyarország. *Történelmi Szemle*, XXVIII. évf. (1985) 2. sz. 289-318. o.; Baka András: A magyar nemzetállamiság teoretikusai (Grünwald Béla, Concha Győző, Beksics Gusztáv). *Állam- és Jogtudomány*, XXVIII. évf. (1985) 2. sz. 327-358. o.; Lackó Mihály: *Halál Párizsban. Grünwald Béla történész művei és betegségei.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.; Baka András: *Eötvös Józseftől Jászi Oszkárig. A magyar nemzetiségi politika változásai.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990. 86-107. o.; Pók Attila: Nemzet és nemzetiség Grünwald Béla gondolkodásában. In: *Polgárosodás Közép-Európában. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára.* (Szerk.: Somogyi Éva) MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1991. 215-228. o.; Ablonczy Balázs: *Harc a magyar Felvidékért. Grünwald Béla nemzetiségi programja.* *Európai utas*, XI. évf. (2000) 3. sz. 65-66. o.; Pók Attila: Utószó. In: Grünwald Béla: *A régi Magyarország. 1711-1825.* Millenniumi magyar történelem (Sorozat-szerkesztő: Gyurgyák János, Pótó János) Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 415-442. o.; Vesztróczy Zsolt: *A Felvidék. Egy szlovák–magyar röpiratváltás az 1870-es években.* *Sic Itur ad Astra*, XVII. évf. (2006) 3-4. sz. 173-208. o.; Romsics Ignác: A magyar nemzetiségpolitikai gondolkodás és Grünwald Béla. In: *Történészként a katedrán. Tanulmányok Nagy József 80. születésnapjára.* Liceum Kiadó, Eger, 2009. 113-125. o. (Ugyanaz megjelent: *A Felvidék. Grünwald Béla és Michal Mudroň vitairatai.* (Romsics Ignác és Roman Holec utószavával) Kalligram

Könyvkiadó, Pozsony, 2011. 215-231. o.); Vesztróczy Zsolt: Grünwald Béla, a nemzetiségpolitikai gondolkodó. *Kisebbségkutatás*, XVIII. évf. (2009) 1. sz. 76-95. o.; Roman Holec: Grünwald Béla két alakváltozata, két arca és a körülötte kialakult mítoszok. In: *A Felvidék. Grünwald Béla és Michal Mudroň vitairatai*. (Romsics Ignác és Roman Holec utószavával) Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2011. 233-260. o.; Demmel József: A felső-magyarországi „szörnyeteg” – Grünwald Béla története. Újkor.hu [2020-12-02] <https://ujkor.hu/content/felso-magyarorszag-szornyeteg-grunwald-bela-tortenete>; Szentgáli-Tóth Boldizsár – Gera Anna: Az 1868-as nemzetiségi törvény és a politikai nemzet koncepciójának utólagos értékelése. *Erdélyi Jogélet*, I. évf. (2020) 2. sz. 84-106. o.; Demmel József: *Szörnyeteg Felső-Magyarországon? Grünwald Béla és a szlovák-magyar kapcsolatok története*. Ráció Kiadó, Budapest, 2021.; SzabADFalvi József: „A jogállam a jogeszmé megvalósítását célzó intézmény”. *Jogállam-koncepciók Magyarországon a 20. század közepéig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2023. 35-36. o.

SzabADFalvi József
egyetemi tanár, az MTA doktora
Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
email: szabADFalvi.jozsef@law.unideb.hu